

Doodslag op Pieter Donche (1561)

P. DONCHE — Antwerpen

Op woensdag 5 maart 1561 (1) overleed te Zonnebeke, Pieter DONCHE fs. Maarten aan de gevolgen van een diepe dolksteek in zijn linker zijde. Deze was hem toegebracht door jonker Hans (Jan) DE COCK fs. meester Jan, eveneens uit Zonnebeke en was het betreunde maar noodlottige einde van een ruzie zonder reden tussen twee dorpsgenoten.

Over deze doodslag vonden we een aantal documenten terug die toelaten het gebeuren te reconstrueren. Zij geven ons een voorbeeld van de in die ver vervlogen tijd toch heel wat ruwere zeden van onze voorouders. Dat het gebruik van wapens om ruzies te beslechten, helaas een courante zaak was, blijkt hier wel duidelijk uit.

De feiten speelden zich af op de weg van Ieper naar Zonnebeke omstreeks 9 uur 's avonds. Meerdere personen waren in de buurt toen de fatale ruzie plaatsgreep. Zij werden verhoord de volgende dag en ook nog twee dagen later, op 8 maart. Hun verhaal werd opgetekend in het register der *Enquesten van doodslag* van de schepbank van de kasselrij Ieper (2). Uit deze getuigenverslagen vernemen we het volgende betreffende de omstandigheden waarin deze doodslag plaatsgreep:

Op 6 maart verklaarde Joos WITVOET, 24 jaar, hoe hij de vorige avond, samen met Joos DE MEULENAERE, Hans DE MEUNINCK, Loy OUTERLOOT, Hans DEN DOBBELAERE, een zekere Jacob *wonenen(de) met Mael MOENINS* (waarschijnlijk een inwonende knecht) en de overledene, 's avonds te voet terugkwam vanuit Ieper naar Zonnebeke, waar alle voornoemde personen hun woonplaats hadden. Hij zag hoe Hans DE COCK op een gegeven ogenblik Pieter DONCHE stak met zijn dolk, waarop deze laatste ter aarde viel, zonder nog een woord te spreken. Omdat hij met zijn gezicht op de grond lag, keerden zij hem nog om, maar het slachtoffer gaf geen teken van leven meer. Waarschijnlijk was het Joos WITVOET die de zaak aan de overheid bekend maakte, want

hij was de enige getuige die verhoord werd de morgen na de feiten. Meer dan deze karige gegevens wist (of wenste) hij niet te preciseren. De schepenen SOINDERS en YMMELOODI, die belast waren met het onderzoek, inspecteerden de fatale wonde, waarna zij toestemming gaven tot het begraven van de overledene.

Twee dagen later, op 8 maart werden de andere jongelieden uit het gezelschap ondervraagd. Lodewijk (Loy) OUTERLOOT, 24 jaar, verklaarde dat er even voor de fatale feiten een twist gerezen was tussen Pieter DONCHE en Hans DE COCK. Hij ontkende evenwel dat hij in hun aanwezigheid was toen de twist begon en evenmin op het ogenblik dat de dodelijke steek gegeven werd. Even tevoren had hij het geluid van tegen elkaar slaande messen gehoord, maar hij ontkende verder dat er eerder op de avond tussen beiden een menigverschil geweest was. Hij had enkel gezien hoe Pieter DONCHE neerviel zonder nog enig woord te spreken.

Hans DE MEUNINCK, eveneens 24 jaar, verklaarde dat hij even voor de doodslag nog Hans DE COCK hoorde roepen tegen Pieter DONCHE: *Weert U!*, maar hij voegde er meteen aan toe dat hij verder nauwelijks iets meer wist over wat er precies gebeurd was.

De getuigenis van de volgende getuige, Copkin VAN DER HULSTI, 17 jaar (de Jacob, wonend bij Mael MOENINS vermeld in de depositie van Joos WITVOET), is meer gedetailleerd: hij verklaarde hoe hij *woensdaghe laetsleden* met de voornoemde personen naar huis ging, waarbij hij een tien- of twaalfstal stappen achter Hans DE COCK en Pieter DONCHE aanliep. Van een ruzie beweerde ook hij nochtans evenmin iets gehoord te hebben, maar wel dat hij plots twee of drie slagen van tegen elkaar slaande wapens had gehoord. Hij had gezien hoe Pieter DONCHE op een akker vluchtte waar hij neerviel zonder nog enig woord te spreken. Het was blijkbaar reeds erg donker, want met enige anderen uit de groep hadden zij toen een kaars gehaald in het gebuurte om het slachtoffer te zoeken. Ze vonden hem, reeds overleden, met een wonde in de linker zijde. Hans DE DOBBELAERE, 22 jaar, bevestigde de verklaring van Jacob VAN DER HULSTI zonder toevoegingen. Waarschijnlijk waren deze laatste twee samen op het ogenblik van de feiten.

Niemand wist, of wilde dus precies vertellen wat de eigenlijke aanleiding van de twist was en beperkte zich tot het verhaal van de afloop van de gebeurtenissen. Misschien waren zij beschaamd om wat er gebeurd was: tenslotte waren al deze jongelieden bekenden en dorpsgenoten van elkaar die samen de avond te leper doorgebracht hadden. Of waren ze bevreesd de ware toedracht te onthullen?

Het was trouwens niet de enige gewapende ruzie die er die avond op de terugweg had plaatsgehad! Getuige Joos WITVOET begon immers zijn verklaring met mede te delen dat eerder reeds op de terugweg, Hans DE MEUNINCK het met een zekere Andries DE VALCKENAERE (niet behorend tot het groepje) aan de stok kreeg. Al gauw stonden ook zij met getrokken messen tegenover elkaar, waarbij ze zo hard naar elkaar sloegen dat Joos WITVOET er *tvier uutsprynghen zaghe*. Andries DE VALCKENAERE werd aan het hoofd gewond en viel neer. Blijkbaar bekoelde Hans DE MEUNINCK daarop, want hij zei tot de gewonde: *Ic en zal U niet meer misdoen ghemerct dat ghy daer dus licht zonder U te connen werren*. Daarna ging Joos WITVOET samen verder op weg met Hans DE MEUNINCK, om even later op de afloop van een — ditmaal noodlottige — twist te stoten.

Wie waren nu de hoofdrolspelers in deze tragedie? Hans DE COCK wordt *jonker* genoemd en was de zoon van een *Meester Jan*. Mogelijks was 'Meester Jan' de kerkmeester Hans DE COCQ van Zonnebeke. Deze vinden we vermeld in 1551, waar hij door Johannes CALIN, abt van de Augustijnerabdij van Zonnebeke, werd aangeklaagd omdat hij de jaarlijkse plechtigheid van Pinksteren verstoord had (3).

Over Pieter DONCHE konden we, niettegenstaande het zeer verre verleden waarin hij leefde, toch zeer concrete familiegegevens terugvinden. We weten uit de verklaringen reeds dat hij een zoon was van een Maarten DONCHE. In de groep van zeven die samen de avond te leper doorgebracht hadden, kennen we van vijf de leeftijd: één is 17, twee zijn 22 jaar en twee andere 24, zodat we redelijk mogen aannemen dat Pieter DONCHE toen eveneens een jonge twintiger was. Dit plaatst zijn geboortjaar tussen 1535 en 1540.

Veel gezinnen DONCHE waren er niet te Zonnebeke rond 1560. Dit weten we dank zij een bewaard gebleven, quasi volledige lijst der gezinshoofden te Zonnebeke uit april 1568 (4). We vinden slechts 2 gezinshoofden DONCHE vermeld: Maarten DONSE en Lampsen DONCHE. Lampsen DONCHE is zeer vermoedelijk de oudste broer van de vermoorde Pieter, en beiden kinderen van Maarten DONCHE. We vonden immers in het doodhalmenboek van de kasselrij Ieper (1524-1606) diverse akten die betrekking hebben op deze gezinnen of de aangehuwden (5). Alle in dit register opgenomen akten betreffende DONCHE's hebben betrekking op inwoners van Zonnebeke.

Zo lezen we dat op 29 november 1544, voor de schepenen van de kasselrij Ieper, de doodhalm overgebracht werd van Myncken PAUWELS, vrouw van Maarten DONCHE. Als wezen bleven achter: Lampsen, Pierke, Hanske, Barbelke, Mayke en Thomine. Ook een Joos VAN DER BRUG-

GHE was erfgenaam *ter cause* van Augustine DONCHE, zijn vrouw. Samen met Pieter VAN ROOSEBEKE was hij voogd over de voornoemde wezen. Dit laat sterk vermoeden dat Augustine een oudste dochter was van Maerten DONCHE. Deze Augustine DONCHE overleed in 1546 en haar doodhalm werd overgebracht op 6 maart (6). Opnieuw werden Pierke, Mayken, Tominken en Hanneken vermeld als wezen en erfgenamen. Augustine DONCHE had dus vermoedelijk geen kinderen uit haar huwelijk met Joos VAN DER BRUGGHE, waardoor haar broers en zusters medeërfgenen werden.

Ook een Lampsen DONCHE wordt in de akte vermeld als erfgenaam. Aangezien hij in 1544 nog wel wees was en niet meer in 1546, kan dit alleen betekenen dat hij ondertussen meerderjarig geworden was (25 jaar). Dit laat meteen toe te berekenen dat hij geboren werd tussen 29 november 1519 en 6 maart 1521. Dit plaatst meteen ook het geboortjaar van zijn vader Maarten ten laatste rond 1495.

Pierken DONCHE, zoon van Maarten (het verkleinwoord duidt op een kind of hoogstens een adolescent), was dus in 1546 zeker jonger dan 20 jaar en bijgevolg geboren tussen 1525 en 1545. Het is dus nagenoeg zeker dat we hier met dezelfde persoon te maken hebben.

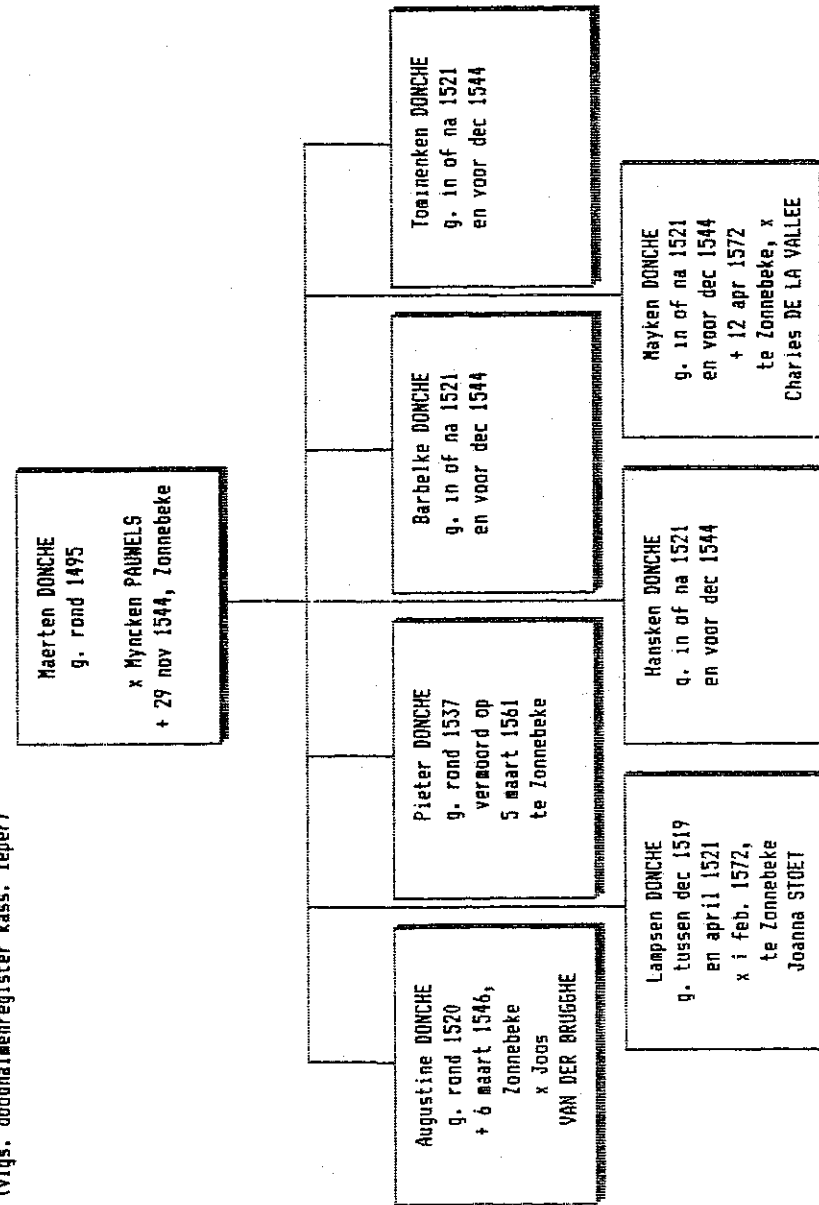
Een Mayken DONCHE overleed te St.-Jacobs Ieper in 1572. Haar doodhalm werd overgebracht op 12 april (na Pasen). Het feit dat de doodhalmakte door de schepenen van de kasselrij geregistreerd werd en niet door de schepenen van de stad, betekent dat zij niet in de stad overleed, maar in het gedeelte van deze parochie gelegen buiten de stadsmuren. St.-Jacobs-Buiten is thans het gehucht het Wieltje te Sint-Jan (op de grens met Langemark - Sint-Juliaan). Zij had twee kinderen bij haar echtgenoot Charles DE LA VALLEE en een Lampsen DONCHE was voogd van deze kinderen. Zeer waarschijnlijk is deze Mayken te identificeren met de zuster van Pieter DONCHE en Lampsen met haar broer.

In 1572 vinden we tenslotte nog te Zonnebeke een Lampsen DONCHE fs. Maerten die huwde met Joanna STOET, poorteres van Ieper, waar hij voor de poortertij verscheen op 1 februari. Het betreft hier dus waarschijnlijk een (later) huwelijk van de broer van Pieter DONCHE.

Na deze genealogische excursie keren we terug naar het drama. We kennen immers ook nog het vervolg van de gebeurtenissen met betrekking tot de dader Hans DE COCK!

In het Departementaal Archief te Rijsel is namelijk zijn 'brief van kwijtschelding' (*rappel de ban*) bewaard gebleven. Personen die een zwaar misdrijf gepleegd hadden, konden een genadeverzoek indienen. Hans DE COCK heeft, waarschijnlijk met hulp en steun van zijn familie, hiervan

Bezin Maerten DONCHE - Myncken PAUNELS
(vlg. doodhalmenregister kass. Ieper)

gebruik gemaakt en in 1563 reeds, dus nauwelijks een paar jaar na de feiten, werd door Filips II, koning van Spanje en de Nederlanden, aan hem genade verleend.

De brief is zeer belangrijk omdat we hierin een nauwkeurig relaas van de gebeurtenissen en van wat eraan voorafging terugvinden (7):

'Doen te weten, alle jeghenwoordigh en(de) toecommende, dat wy ontfanghen hebben de oitmoedighe suplicatie van Hans DE COCQ fs. Mr. Jans, jonck ongehewet man, inhoudende hoe dat den 5 martii int jaer .XVc.-tzestich, hij suppliant es ghecom(m)en met wylen overledene Peeter DONCE, Jan MEUNINCK, Joos WITTEVOET, Lieven WOUTERLOOT, loos DE MEULENAERE en(de) Copkin VAN DER HULST, om te gaene nae de prochie van Zonnebeke, plaetse van heurl(ieder) residentie'

Het gaat dus overduidelijk om hetzelfde misdrijf.

'ende een wyle daer te vooren is gebuert dat hy supl(iant) metten selven persoonen wesende in een herberghe, die voorn(oemde) overledene (Pieter DONCHE dus) zyn rappier (= dolk) heeft uytgetrocken vragende totten geselscepe oft die nyet schoone en was, ende die weder in de scheede gestecken hebbende. Zyn alsdan van daer getrocken omtrent den negen uren in den avont, ende comende tot by de voors(eide) prochie van Zonnebeke!'

Hierna lezen we de tot nu toe onbekende aanleiding tot de twist, die nogmaals het zinloze van het gebeuren naar voren brengt:

'hy supl(iant) gevallen zynde in een(en) dyck (Hans DE COCK had vermoedelijk iets te veel gedronken in de herberg ...), de voorn(oemde) overledene heeft daeromme gelachen, geckende mit hem supl(iant), die daerna uytgheholpen es geweest by den voors(eide) Joos DE MUELENAERE, ende hy supl(iant) uuyte zynde en(de) achterhalende den voors(eide) Peeter DONCE overledene, heeft tot hem geseyt: 'Hadt ghy my nyet mogen uuythelpen, ic soudet u wel ghedaen hebben'. Waerop de voorn(oemde) overledene antwoirdende zeyde: 'Waerom(m)e soude ic u helpen, ic hadde liever dat ghy uwe moedere dit'(deze laatste zinsede is ons niet duidelijk). Op zyn oneerlicxsten spreekende ende alsoo zy daerduere woirden cregen zoo heeft die voorn(oemde) overledene zyn rappiere uuytgetrocken en daermede hem supl(iant) eenen slach gegeven op zyn arm, alsdoen hy supl(iant) tot defensie van zyn lyfve oick zyn rappiere uuytgetrocken heeft, ende hebben zulcx nae elckander gesteken en(de) gehouwen dat eyndelinge die voorn(oemde) overledene een steke ontfangen heeft in zyn slincker zyde danof hy gestorven es!'

Hierna blijkt dat Hans DE COCK zijn daad onmiddellijk betreurde:

'tot groot en bitter leetwesen van selver supl(iant) die ter cause van dien vryelick nyet en soude derren hanteren(=een wapen hanteren) noch verkeerren binnen onse landen (m.a.w.: als strafmaat werd verbanning opgelegd) hoewel dat hy anderssins is van goede name ende fame (zoon van Meester Jan!) ende peys heeft mitte de interesseerde p(ersoo)nen (de familie DONCHE dus). ... hebben inden gevalle als boven vergeven, quyte gescholden en(de) geremitteert, vergevende, scheldende quite en remitteerende ...'

Hans DE COCK werd dus veroordeeld tot verbanning, wat een zware straf was. Anderzijds werd hem – wat toen eigenlijk vrij frequent gebeurde – gemakkelijk genade verleend. Dat is begrijpelijk: de doodslag was niet met voorbedachten rade gebeurd en was zeker een onvoorzichtigheid in een gevecht dat bovendien door de tegenpartij zelf begonnen was. Vermoedelijk was iedereen in het groepje na het bezoek aan de herberg niet meer te best in staat zijn daden te controleren ... Ook het feit dat de familieleden van Pieter DONCHE reeds vrede gesloten hadden met de dader kan alleen betekenen dat zij de doodslag eerder als een fatale afloop van een zinloos gevecht zagen in plaats van een echte aanslag.

Voetnoten

1. De akte heeft als datum 5 maart 1560. Ioch gebeurden de feiten in 1561. Dit vergt enige toelichting: in 1560/61 was de Juliaanse kalender nog in gebruik (de Gregoriaanse werd pas ingevoerd te Rome op 15 oktober 1582; in Vlaanderen op 1 januari 1583). In deze kalender viel Pasen 1560 op 6 april. De moord had dus plaats voor Pasen. Dit is van belang voor de juiste datering: in de Nederlanden werd sinds de jaren 1200 en tot in het jaar 1575 bij de jaarlijkse verhoging van het jaartal de zgn. Paasstijl gebruikt. D.w.z. dat het jaartal niet op 1 januari veranderd werd, maar met Pasen daaropvolgend. Een jaartal vermeld in een datering die valt tussen 1 januari en Pasen dient daarom met 1 verhoogd te worden om het overeenstemmend jaartal te kennen volgens onze thans gebruikelijke 1 januari-stijl. Gezien de gebeurtenissen voor Pasen plaatsgrepen, dient men het verhaal dus in 1561 te situeren. Dat de Paasstijl hier zeker van toepassing is, vindt nog een bevestiging in de ver-

klaring van een der getuigen, dat de gewelddaad op een woensdag gebeurde. 5 maart 1561, volgens de 1 januari-stijl is inderdaad een woensdag; 5 maart 1560 volgens dezelfde stijl is een dinsdag.

2. RIJKSARCHIEF BRUGGE, *Kasselrij Ieper 1ste Reeks, nr. 203, Enquesten van doodslag ...*, f° 102-103v.

3. V. PIL, *Zonnebeke, heerlijk verleden en zonnig heden*, Langemark, 1962, p. 58 en 284.

4. L. VANDAMME, *Peiling naar de religieuze gezindheid op het platteland rond Ieper in 1566*, in *Westhoek(-Jaarboek) V*, Dikkebus, 1988, pp. 179-211. In april 1568 werd naar aanleiding van de gebeurtenissen tijdens het jaar van de Beeldenstorm (1566), voor de dorpen van de kasselrij Ieper, een lijst opgesteld van enerzijds de katholiek gebleven gezinshoofden en anderzijds de obstinate calvinisten. Voor Zonnebeke is er slechts 1 calvinist en geen enkele veroordeelde tegenover 196 katholieken. Van degenen die tussen 1566 en april 1568 van calvinist opnieuw katholiek waren geworden (de zgn. reconcilian-ten) kunnen er (in voorkomend geval) hoogstens een handvol geweest zijn. Uit dit artikel blijkt ook zeer duidelijk dat de hele streek ten noordoosten van Ieper in hoge mate katholiek gebleven was. De lijst der katholieke gezinshoofden is dus, voor Zonnebeke althans, een zeer volledige lijst.

5. Dit doothalmenboek werd uitgegeven door J. VANDERHAEGHE, *Doothalmen kasselrij Ieper (1524-1606)*, Handzame, 1975.

6. In 1546 viel Pasen op 25 april. In het doothalmenboek wordt de Paasstijl gebruikt. Dat kan gezien worden in de aan deze akte voorafgaande en de erop volgende akten: het jaarcijfer blijft hetzelfde voor de akten van december en januari en februari, maar verhoogt in de eerste akte na 15 april. Al de akten van december tot en met maart (geen akten in april) zijn gedateerd 1545. Alleen deze ene akte vermeldt 1546. De twee volgende (19 en 24 maart) zijn weer in 1545. Blijkbaar heeft men voor deze ene akte niet de Paasstijl, maar de 1 januari-stijl gebruikt. Het is bekend dat de Paasstijl niet steeds even strak en consequent gehanteerd werd. Het jaarcijfer 1546 hoeft dus niet gecorrigeerd te worden.

7. DEPARTEMENTIAAL ARCHIEF RIJSEL, *Reeks B, nrs. 1681-1841, dl. III, Audience.*

GELUKWENSEN

Op 14 oktober jl. werd dhr. Daniël MERLEVEDE, voorzitter van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde afd. Westhoek, geïntroniseerd als Ridder in de Orde van 't Manneke uit de Mane. De WH-kring en -redactie bieden hem en V.V.F.-Westhoek hun welgemeende felicitaties aan.